Huis Coelen

Verdwenen pakhuis met renaissancekozijnen

KEES VAN DER WIEL

In het Museumhuis Lambert van Meerten bevinden zich fraaie renaissancekozijnen met uniek houtsnijwerk uit 1537. Tot nu toe stonden die bekend als afkomstig uit het huis 'Het Wapen van Keulen' aan de Koornmarkt. Maar een huis met die naam bestond in 1537 nog niet. Bovendien werd de voorganger van het huidige Koornmarkt 9 in 1886 nog als 'vanouds genaamd het Wapen van Keulen' te koop aangeboden. Architect Jan Schouten had de kozijnen toen al drie jaar eerder tentoongesteld in het pas geopende Rijksmuseum. Hij had ze ontdekt tussen het sloopmateriaal van het pakhuis Koornmarkt 5-7 dat in 1881 openbaar te koop stond aangeboden. Dat afgebroken pakhuis heette oorspronkelijk 'Coelen' (Keulen) en was in de tijd dat de kozijnen gemaakt werden de woning van een rijk koopman en stadsbestuurder. In de zeventiende eeuw werd het pand een smidse. Het kreeg toen de naam 'Het Molenijser'. Daarna deed het ruim anderhalve eeuw dienst als graanpakhuis. De weinig prestigieuze bestemmingen hebben er waarschijnlijk toe bijgedragen dat aan het gebouw in de loop der eeuwen niet veel is gemoderniseerd, waardoor de kozijnen behouden bleven. Wim Weve schrijft in het voorgaande artikel over de uniciteit van de kozijnen.[1]

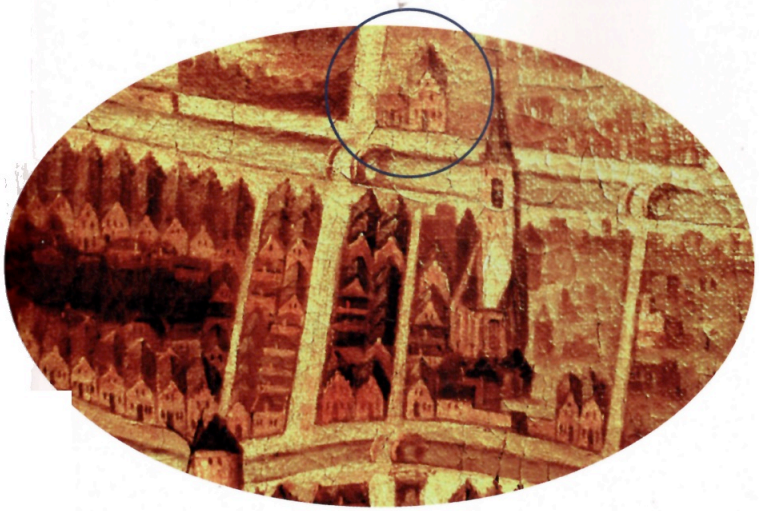

1 Het huidige Koornmarkt 5-7, gebouwd in 1882. (FOTO KEES VAN DER WIEL, 2025)

De man die de kozijnen in 1537 laat aanbrengen is Willem Jacobsz 'in Coelen'. Hij is in zijn tijd een vooraanstaand Delftenaar. Hij handelt in granen en wijnen en is sinds 1530 meester (bestuurder) van het Gasthuis tegenover zijn woning. Bij de grote stadsbrand van 1536 heeft zijn huis vermoedelijk slechts beperkt schade opgelopen (afb. 2). Hij lijkt vooral de verbrande gevel te hebben vernieuwd.

Net als bij veel van zijn buren reikt het erf van zijn huis in die tijd van de Koornmarkt tot aan de Oude Delft daarachter. Op het huis rust een huisrente (soort erfpacht[2]) ten behoeve van het Gasthuis, die hij al voor de brand betaalt. Kort voor de brand wordt hij in 1535 uitverkozen toe te treden tot het stadsbestuur, de Veertigraad. In 1540 kiest die raad hem voor de eerste keer tot burgemeester.[3]

KEES VAN DER WIEL
studeerde geschiedenis aan de Universiteit Utrecht en is mede-initiatiefnemer van Achter de Gevels van Delft. Hij publiceerde diverse boeken en artikelen over sociale en agrarische geschiedenis, en geeft geregeld cursussen historisch huizenonderzoek.

2 Fragment van de geschilderde plattegrond van Delft na de grote stadsbrand van 1536 in Museum Prinsenhof. Schuin tegenover de uitgebrande kapel van het Gasthuis staat aan de Koornmarkt het huis Coelen afgebeeld dat niet of nauwelijks door de brand is aangetast. (FOTO WIM WEVE, MPD)

3 Het familiewapen dat de achttiende-eeuwse genealoog Willem van der Lely Willem Jacobsz in Coelen heeft toegedicht in zijn Register van meesters van het Oude Gasthuis, aangelegd in 1738. (SAD, 97 OUDE EN NIEUWE GASTHUIS, INV.NR 186, FOLIO 8)

In bronnen uit die tijd is zijn naam steeds alleen verbonden met de naam van zijn huis. Achternamen zijn in die tijd nog schaars. De achttiende-eeuwse genealoog Willem van der Lely, die vele jaren heeft besteed aan het samenstellen van fraaie wapenboeken van Delftse bestuurders, heeft – kennelijk na lang zoeken – voor Willem de familienaam Bleinkvliet gevonden (afb. 3).[4] Die naam verwijst naar het landgoed Blinckvliet op het Zuid-Hollandse eiland Voorne-Putten, niet ver van het Haringvliet. Het is echter onduidelijk waar Van der Lely die naam vandaan heeft. Zelf heeft Willem Jacobsz die achternaam nooit aanwijsbaar gevoerd.

SCHENKING

Willem Jacobsz is getrouwd met Beatrijs Corssendr. Het echtpaar is kinderloos als Willem op 10 september 1544 als burgemeester in het harnas overlijdt. Samen met zijn vrouw heeft hij een testament gemaakt waarin zij vrijwel hun hele bezit nalaten aan het Gasthuis en de armen van de Heilige Geest.[5] Die schenking moet zijn beslag krijgen na het overlijden van de langstlevende. De weduwe Beatrijs blijkt na Willems dood nog een heel nieuw leven voor zich te hebben.

Ten behoeve van de begunstigde instellingen laat Beatrijs een uitvoerige beschrijving opmaken van haar mans nalatenschap, waarschijnlijk de oudst bewaarde Delftse boedelbeschrijving. Daaruit krijgen we een mooi beeld van de inrichting van het huis en de handel van de overledene. De waarde van de nalatenschap wordt getaxeerd op 2089 ponden Vlaams, 4 stuivers en 7 groten (= ruim 12.500 toenmalige carolusguldens), voor die tijd een fors bedrag. Willem Jacobsz behoort dan ook tot de groep van dertig rijkste Delftenaren, van wie Karel V in 1543 een Tiende Penning (10 procent) op de inkomsten uit hun koopmanschappen opeist.[6]

Om met zijn handel te beginnen: over de voorraad koren op de zolders in huis verklaart de weduwe 'datter niet altoes en was op Sinte Katherine dach anno 1544' (= 25 november, twee maanden na Willems overlijden). Daarom staat de voorraad gewaardeerd op 'niet'.[7] Hij is dus op dat moment uitverkocht, maar in de boeken met openstaande rekeningen is de eerste post een forse rekening voor geleverd koren aan het Fraterhuis. Verder staan in de boeken diverse molenaars en

bakkers onder de schuldenaars, waaruit valt op te maken dat hij wel degelijk in granen handelde. Bovendien was Willem eigenaar van een huis aan het Westeinde van Den Haag, dat hij verhuurde aan een bakker.

Wel liggen er voorraden wijn in de kelder. Op 3 november 1544 telt de peilder 9 aam en 4 viertel Rijnwijn, omgerekend 1380 liter. Daarnaast nog 13,5 viertel (ca. 100 liter) kostbare zware, zoete 'Roemenije' wijn.[8] Wijn dus die vooral via de Rijn (en Keulen) in de kelder van huis Coelen is beland.

HET HUIS IN 1544

Het huis zelf behoort met een gevelbreedte van 34,5 voet (10,8 meter)[9] en zes stookplaatsen in 1600[10] tot de grotere huizen van de gracht, nagenoeg het dubbele van het naastgelegen Wapen van Keulen (19 voet en drie haardsteden). In 1544 heeft het huis met de renaissancekozijnen een vrij overzichtelijke indeling: aan de voorzijde heeft het een groot 'voirhuijs' en daarnaast een 'voircamertgen besuijden t voirhuijs'. Dat laatste doet dienst als kantoor, al bevindt zich in die kamer een bedstede, waarin de weduwe verklaart dagelijks te slapen. Aan de achterzijde is een 'achtekoeckentgen' en een 'groete coecken' (keuken), in een taxatielijst 'de sael' genoemd. In dat laatste vertrek wordt dan ook niet gekookt, maar gezien de attributen vooral gewoond en gegeten. In het achterkeukentje met allerhande kookgereedschap is een bottelarij (voorraadkamertje) met bier- en wijnkannen, een zoutvat, boterschalen en een mosterdpot. In het vertrek bevindt zich ook een hangkamer (soort vide) met twee rustbanken.[11]

Verder is er op de begane grond nog een flink 'portael daer men affter gaet'. De taxatielijst noemt het 'after die wenteltrap in die ganck'. Daar staan onder meer een vierkante zwarte tafel, twee Keulse potten en een koperen man te paard met kandelaars.

Opmerkelijk is dat er ook nog een grote kamer is gelegen achter het huis van de buren aan de zuidzijde. Het is een belangrijke kamer met een grote vuurplaats en een kaarsenkroon met 'twaalf tacken' onder de balken en goed gevulde klerenkasten. Boven een 'tresoir' (meubel om kostbaarheden op te bergen) hangt in die ruimte een drieluik van 'een cruijsdrager'. Op de gesloten deuren van dit altaarstuk staan 'Willem Jacobsz zaliger ende Beatrijs sijn wijff gheconterfeijt'.

4 Een keuken begin zestiende eeuw. Linker zijluik van een altaarstuk van Jan van Coninxloo, uitbeeldende het mirakel van de gebroken zeef, 1552. (KMSK)

Boven aan de voorzijde is een grote kamer. Verder zijn er drie kamertjes 'boven opt solder daer die knechts en meijsiens slapen'. De graanzolders en de kelder die in de aantekeningen over de wijnvoorraad worden genoemd, worden bij de rondgang langs de inboedel niet beschreven.

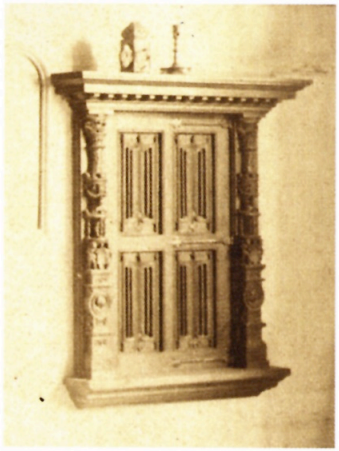
De werkzaamheden van de burgemeester speelden zich vooral af in de zijkamer aan de voorzijde. Daar ligt in een 'tresoir' een keurboek met de verordeningen van de stad. In een ander tresoir, naast de schoorsteen ingemetseld als wandkastje, ligt een 'blaffert' (administratief register) van de stad 'mit quitancien'.

5 Een kroonluchter met zestien takken in het Museumhuis Lambert van Meerten, een kopie van een kroon in het vijftiende-eeuwse stadhuis van Zwolle. (FOTO WIM WEVE)

6 Een zestiende-eeuws tresoir, een kast op hoge poten, met een schuiflade daaronder in het Museumhuis Lambert van Meerten. Een vergelijkbaar meubel wordt genoemd in de boedelbeschrijving van het huis Coelen uit 1544. In de lade lagen het keurboek van de stad Delft en een paar kleine memorie-boekjes. (FOTO WIM WEVE)

7 Een muurkastje, ook wel 'spinde' genaamd, versierd met kandelabervormige colonnetten in dezelfde stijl als de kozijnen van het huis Coelen. Deze spinde was samen met de kozijnen te zien in een speciaal ingerichte stijlkamer op een tentoonstelling in 1883 in het pas gebouwde Rijksmuseum. Het huis Coelen had twee van zulke ingemetselde muurkastjes aan weerszijde van de schoorsteen in de zijkamer beneden. (DETAIL VAN FOTO HENRI DE LOUW, SAD LMF-8)

8 Een beschilderd houten beeldje van de heilige Sebastiaan uit ca. 1525, zoals in het huis Coelen voor een schoorsteen heeft gestaan. (RMA BK-1971-50)

Aan de andere zijde van de schoorsteen is nog zo'n ingemetseld kluisje, met kostbaar zilverwerk. Midden in de ruimte hangt een kroon met in dit geval vier takken. Voor het venster staat een kist die volgens de weduwe leeg is. In het voorhuis staat onder de vensters een bankje. In dit voorhuis, waar men met de voordeur binnenstapt, staan drie kamerstoelen 'voor vrouwen', maar verder staat of hangt het vol met wapens: onder andere twee hellebaarden, een 'haeckbusch', een metalen 'reijsbusch', twee rapieren, een rijzwaard, een degen 'met cruijs' en een 'turcx' mes. Ook liggen er twee leren 'kolders' (vesten) met 'armschenen'. Boven de deur naar de 'zaal' bevinden zich twee ruiten met daartussen een 'bord' (paneel) met daarop geschilderd Drie Coningen. Elders in het vertrek hangt een groot schilderij met Adam en Eva en twee portretten van Willem Jacobsz zaliger en zijn vrouw Beatrijs.

Overal in huis hangen Bijbelse taferelen. In de zaal vinden we een 'sepuliere ons Heeren' (Heilig graf van Jezus). Voor de schoorsteen staat daar een beschilderd houten beeld van Sint-Sebastiaan; in het kantoor hangt een 'Jesus in 't hemde', een schilderij met het verhaal Jacob met Lea en Rachel en een met David en Abigail.

In de kamer boven zien we een tafereel van Ecce Homo, een 'Onser Liever Vrouwen die boetscap' (Maria Boodschap) en een Sint-Christoffel op paneel. Op tafel staat een beeldje van Sint-Anna.

9 'Ecce Homo' geschilderd door de zogenoemde 'Brunswijkse monogrammist' omstreeks 1525-1535. Een dergelijk paneel kan in de kamer boven hebben gehangen. (RMA SK-A-1603)

10 De grafsteen van Arent van der Dussen en Beatrijs Corssen in het portaal van de Oude Kerk.

TWEEDE LEVEN VAN BEATRIJS

Na de dood van Willem begint Beatrijs, zoals gezegd, nog een tweede leven. In 1545, één jaar na het opstellen van bovenstaande inventaris, hertrouwt zij met Arent Cornelisz van der Dussen. Acht jaar later, in 1553, wordt zij opnieuw weduwe. Haar tweede man ligt sindsdien onder een grafsteen in het portaal van de Oude Kerk. Het duurt vervolgens nog zeventien jaar voor zij daarbij komt te liggen.

Na de dood van Arent ontstaat een probleem als de voogden van de kinderen uit zijn eerdere huwelijk ook hun deel in de nalatenschap opeisen. Beatrijs vecht dat aan bij het Hof van Holland, maar dat stelt haar in het ongelijk omdat zij niet met Arent op bijzondere voorwaarden is getrouwd. Een beroep bij de Grote Raad in Mechelen verandert daar niets aan.[12] Dus moeten de partijen na jaren procederen een schikking treffen. De Heilige Geest- en de Gasthuismeesters krijgen, net als de andere erfgenamen, daarbij elk alvast een aantal landerijen en geldleningen uit de boedel toebedeeld, maar het huis 'waar het wapen van Keulen uithangt' met de bijbehorende inboedel, dat 'Willem Jacobsz in Coelen zaliger mitterdoot geruymt heeft', blijft nog buiten de verdeling zolang Beatrijs het bewoont.[13]

Als Beatrijs 15 augustus 1570, 's ochtends om drie uur haar laatste adem uitblaast, komt ook de toebedeling van het huis aan de orde. De bestuurders van het Gasthuis en de Heilige Geest treffen daarover in 1571 een overeenkomst met de andere erfgenamen waarbij ze hen voor 1420 gulden uitkopen.[14] Bij de onderlinge verdeling valt het huis uiteindelijk toe aan het Gasthuis, dat het in mei 1579 verkoopt aan 'pontgaerder' (tussenpersoon in de graanhandel) Adriaen Quirijnsz. In de voorafgaande jaren is het sinds de dood van Beatrijs enige tijd verhuurd.[15]

BUURHUIS WAPEN VAN KEULEN

Inmiddels blijkt er ten noorden van het huis Coelen een tweede huis te staan, dat de naam Het Wapen van Coelen draagt. In de eerste decennia na de brand is dat huis in belas-

tingregisters nergens te vinden.[16] In 1574 ontvangt de Heilige Geest echter een huisrente op een huis met die naam, direct naast het huis Coelen.[17] De tweede echtgenoot van Beatrijs, Arend Cornelisz, lijkt daarvan de bouwer te zijn geweest. De overeenkomst waarbij het Gasthuis en Heilige Geest in 1571 de helft van het huis Coelen van de andere erfgenamen kopen, vermeldt namelijk tevens dat de nieuwe eigenaren moeten gedogen wat Arent met toestemming van de burgemeesters aan de noordmuur van Coelen heeft 'getimmert en geankert'.[18] Voor een nieuw hard dak met 'stenen platingen' (daktegels) van dat getimmerte heeft Beatrijs Corssen bovendien een subsidie uit de stadskas ontvangen.[19] Dit nieuwe huis moet zijn gebouwd op een erf dat sinds de brand lang onbebouwd is gebleven en inmiddels behoorde bij het huis Coelen. (Kennelijk hing aan dat sterfhuis van Willem Jacobsz overigens al langer een uithangbord met het stadswapen van Keulen.)

11 Een vijftiende-eeuws houten schild met hertslederen bespanning waarop het wapen van de stad Keulen: drie gouden kronen naast elkaar op een rood veld en daaronder een wit vlak met elf zwarte tranen. (RMA NG-KOG-2517-B)

12 Familiewapen van Cornelis Cornelisz de Bije in het Register van meesters van het Oude Gasthuis, aangelegd in 1738 door mr Willem van der Lely. (SAD, 97 OUDE EN NIEUWE GASTHUIS, INV.NR 186, F. 11)

Eigenaar van het nieuwe Wapen van Keulen in 1574 is Gasthuismeester Cornelis Cornelisz de Bije, die daarvoor huisrente moet betalen. Eerder woonde hij in het huis daarnaast (Koornmarkt 11), genaamd 't Groene Schilt, dat hij inmiddels heeft overgedaan aan zijn zoon Michiel Cornelisz. Bij de verdeling van de nalatenschap is het nieuwe huis Het Wapen van Keulen waarschijnlijk toebedeeld aan de kinderen van Arent, die het aan Gasthuisbestuurder De Bije privé zullen hebben verkocht. De laatste sluit in elk geval in 1570 een flinke lening af van 1200 gulden bij de Weeskamer.[20]

Uiteindelijk zal dit huis in 1903 worden afgebroken voor de bouw van het huidige Koornmarkt 9, nu het joods studentenhuis Hillel-huis. De kozijnonderdelen uit het gesloopte pakhuis zitten dan al tien jaar in het in 1893 gebouwde huis van Lambert van Meerten, Oude Delft 199. Het pakhuis dat in 1881 is afgebroken was destijds eveneens in bezit van de eigenaresse van het toenmalige Wapen van Keulen. Waarschijnlijk is daardoor de naam van haar huis destijds ook geprojecteerd op het inmiddels naamloze pakhuis.

Het huis Coelen (Keulen) heeft overigens nog meer afsplitsingen in de omgeving gekregen. In 1603 verkoopt pontgaarder Adriaen Quirijnsz het huis Coelen voor 4300 gulden[21] aan Adriaen van Groenewegen[22], die het twee jaar later alweer verkoopt voor een beduidend lager bedrag (2900 gulden).[23] Dat doet sterk vermoeden dat hij intussen een deel van het achtererf heeft afgesplitst en apart doorverkocht. De meeste huizen aan deze zijde van de Koornmarkt hadden ten tijde van de stadsbrand een erf dat doorliep tot aan de Oude Delft en zeer spaarzaam bebouwd was. Die bebouwing aan dit stuk Oude Delft komt pas na 1600 tot ontwikkeling. Koper van het achtererf van Coelen is waarschijnlijk de eigenaar van het naastgelegen Wapen van Keulen, schepen, later burgemeester, Arent van der Graeff. Uit zijn bezit op de Oude Delft ontstaat halverwege de zeventiende eeuw het 'verbeterhuis Keulen'.[24] Een verbeterhuis was een soort particuliere psychiatrische inrichting, waar men met toestemming van het stadsbestuur onhandelbare familieleden kon laten opsluiten.

SMEDERIJ HET MOLENIJSER

Het huis Coelen is niet altijd een regentenpaleis gebleven, zoals de fraaie kozijnen misschien doen verwachten.

In 1605 wordt het huis eigendom van smid Hendrick Jansz, die later de achternaam Verhaer gaat voeren. Voor de gevel van zijn nieuwe huis mag hij een pothuis maken.[25] Hendrick is de eerste van een serie smeden die een eeuw lang het pand als smidse gebruiken; eerst drie generaties Verhaer en vervolgens drie generaties Van der Piet. Ook dat hebben de kozijnen overleefd.

Bij de verkoop door de weduwe Verhaer aan Dirck van der Piet in 1638 heet het pand nog steeds Ceulen. In die laatste koopakte van 1638 blijkt het erf aan de achterzijde niet meer door te lopen tot de Oude Delft, maar tot het erf dat eigendom is van de buurman van het huis ter plekke van het huidige Koornmarkt 3. Met hem bestaan afspraken over een achterkeukentje tegen zijn erfafscheiding, een klein keldertje en een pomp op de binnenplaats.[26]

13 Smid aan het werk. Schilderij van Gabriel Metsu, ca. 1650-1660. (RMA SK-A-2156)

De familie Van der Piet geeft hun smederij een nieuwe naam: Het Molenijser. De laatste Van der Piet, Pieter, houdt er een dubieuze levenswandel op na. Hij mishandelt zijn vrouw en kinderen, gaat herhaaldelijk vreemd en verkeert op voet van oorlog met familieleden over geld.[27] Zijn leven eindigt in 1705. Ten behoeve van zijn minderjarige erfgenamen wordt vervolgens zijn nalatenschap beschreven.[28]

In zijn voorhuis beschrijft de notaris nu twee aambeelden, hamers, tangen, blaasbalgen, bankschroeven etc., kortom: de smidswerkplaats. De zijkamer naast het voorhuis, voorheen het burgemeesterskantoor, is nu een woonkamer, waar kennelijk veel thee en chocolade gedronken wordt, maar ook een ledikant staat. Er hangen elf schilderijen en diverse familieportretten. In het voorhuis is ergens ook een 'comptoirtie' ingericht met een lessenaar, inktpot en een boekenkast met maar liefst zeventig boeken. Verder bevindt zich in een deel van het voorhuis ook een 'keuken', waar drie musketten en een snaphaan staan, maar ook een kinderstoel, een rustbank en een tafel met een trick-track-spel. In de buurt is wel een bottelarij met veel potten, pannen en flessen. In een vast kastje ligt linnengoed. Vervolgens beschrijft de notaris een 'achterkamer' met een bedstede, een schoorsteen, acht schilderijen, Delftse sierschotels en serviesgoed.

Achter het huis is een binnenplaats met daarachter een achterhuisje. Dat lijkt op het getimmerte uit de koopakte van 1638. In dat huisje bevinden zich een haard, vuurmand, smoorpot en een hakmes. Op het plaatsje staan emmers, een wastobbe en wat potten.

Boven zijn een 'bovenkamer' (met bedstede, linnenkast en theeservies), een 'eerste slaapkamertje' en een 'klein kamertje'.

14 Wapen van Dirk van der Piet in 1655 schutterskoning bij de Ridderlijke Confrerie "Diletto ed Arme" in het Register van namen en wapens van keizers, koningen en leden van de broederschap, aangelegd in 1810 door Jacob van der Lely van Oudewater en getekend door J.B. Robart. (SAD, 309 SCHERPSCHUTTERSVERENIGING "DILETTO ED ARME", INV.NR 8)

Vervolgens een kleer- of eerste zolder (vermoedelijk achter de kamers op de verdieping). Daarboven een tweede zolder met veel ijzerwerk en rommel, dan een 'oud-ijser soldertje' met een berg spijkers en oud ijzer en vervolgens is er nog een 'derde zolder' met nog meer spijkers en oud-ijzer. En dan nog een turfzolder. Die zolders lagen overigens niet noodzakelijk allemaal boven elkaar, maar wellicht deels achter of naast elkaar. De erfgenamen verkopen de smederij. Dat wordt een drama, want de koper die 1500 gulden biedt, blijkt zijn financiering niet rond te krijgen. Daarop wordt het pand opnieuw geveild en voor slechts 375 gulden gekocht door meester kleermaker Jan de Reijthoven/Dereijthoven, hetgeen leidt tot grote ruzie tussen de erfgenamen.[29]

GRAANPAKHUIS KAMER VAN CHARITATE

Als de kleermaker in 1720 overlijdt, zet zijn executeur-testamentair het pand te koop. Het wordt dan eigendom van de Kamer van Charitate, de armenzorginstelling van de stad, die er 1350 gulden voor betaalt. Zij gebruikt het een eeuw lang als graanpakhuis. Tot 1740 wordt het benedenhuis nog aan wisselende huurders verhuurd, maar daarna wordt het gehele pand 'toegerust om als koorehuys te dienen'.[30]

Volgens de voorraadboeken van de Kamer zijn er in 1740 vijf zolders in het gebouw. Bij elkaar liggen daar ruim 2300 zakken van ruim honderd liter[31], voornamelijk rogge. Vanwege de grote duurte is dat jaar een deel van die voorraad op kosten van de stad ingekocht.[32]

Aan het eind van de achttiende eeuw raakt het pakhuis bij de Kamer steeds minder in gebruik. Elders in de stad heeft de instelling ook opslagruimte. Bovendien gaan in deze sombere tijden soepuitdelingen de broodrantsoenen deels vervangen. Vanaf 1800 gaat de Kamer de bovenste zolders verhuren en in 1812 wil ze het pakhuis voor afbraak verkopen. Het staat dan leeg en blijkt moeilijk te verhuren. In een verzoekschrift aan het stadsbestuur noemt de Kamer het bezit 'nutteloos' en het onderhoud 'kostbaar'. Voor de opslag van granen biedt hun andere pakhuis, Middelburg aan de Oude Delft (nr 96), ruimte genoeg. Het stadsbestuur stelt wel als voorwaarde dat er bij afbraak een nette muur aan de straat wordt gemetseld om het lege erf af te schermen.

15 Beeldje van een zakkendrager (messing), achttiende eeuw. (RMA BK-NM-8101)

Bij de veiling biedt timmerman Jan van Engelen 1522 en een halve gulden, maar bij de definitieve afslag ziet de Kamer plotseling af van de verkoop.[33] De voorzitter van de instelling ontvangt van de *maire* (burgemeester in Franse dienst) op het laatste moment een dwingend schrijven dat de verkoop geen doorgang kan vinden 'om zeer gewigtige reedenen steunende op Gouvernements orders'.[34] De magistraat is bereid hierover mondeling nog uitleg te geven maar laat gelijk al weten dat dat niets aan het besluit kan veranderen. Het armbestuur legt zich vervolgens zonder morren bij de keizerlijke oekazes neer. Was de koop doorgegaan, dan waren de kozijnen nooit in Museumhuis Lambert van Meerten terechtgekomen. Zestien jaar later komt de verkoop er toch van. De Kamer van Charitate doet dan in 1828 een groot deel van haar vastgoed in de stad van de hand, waaronder het pakhuis op de Koornmarkt 'met op drie verdiepingen koornzolders'. Dat is op dat moment verhuurd aan graanhandel J. Perk & Zoon.[35] Koper wordt koopman Samuel van Graauwenhaan, die handelt in tabak. Vier jaar later koopt hij ook het buurhuis, Het Wapen van Keulen, maar gaat dat niet bewonen.[36] In 1856 verkopen zijn erfgenamen pak- en woonhuis aan koopman Arend van Veen, die wel Het Wapen van

Keulen naast het pakhuis gaat bewonen.[37] Daar sterft hij in 1866 als vrij jonge vader jammerlijk aan de cholera. Uit de boedelbeschrijving na zijn dood blijkt hij in granen te handelen, maar ook een deel van de korenzolders te verhuren.[38]

Tot de afbraak in 1881 blijft het voormalige huis Coelen steeds een onbewoond pakhuis. Inmiddels moet het overigens wel twee voordeuren hebben gehad, want bij de invoering van de moderne huisnummering in 1877 krijgt het twee huisnummers: Koornmarkt 5 en 7.

Afbraak te koop.

De afbraak van een Pakhuis bestaande in p. m. **3000 Blauwe Dakpannen**; eene groote partij **Eikenhouten Binten**, van verschillende maten en lengten; **1000 Kinderbintjes, Vloerdeelen, Kozijnen enz.** Te bevragen aan het te sloopen pakhuis, *Koornmarkt wz.* nos. 5 en 7 of bij C. VERBEEK Az., *Molslaan nz.* n°. 24.

16 Sloopmateriaal van pakhuis Koornmarkt 5 en 7 te koop aangeboden in de *Delftsche Courant* van 18 maart 1881.

AFBRAAK

In 1881 besluit de weduwe Van Veen het pakhuis af te breken en te vervangen door het nu nog bestaande huis naar ontwerp van architect H.G. Waanders.[39] Aannemer C. Verbeek Azn biedt in de *Delftsche Courant* van 18 maart 1881 uit de sloop van het pakhuis drieduizend blauwe dakpannen, een grote partij eikenhouten binten van verschillende dikten en lengten, duizend kinderbintjes, vloerdelen en kozijnen te koop aan.[40]

In het grote nieuwe pand gaat weduwe Van Veen zelf nummer 7 bewonen. Daarnaast verhuurt zij delen (en kamers) aan academici, militairen en studenten. Op nummer 5 vestigt zich onder meer een veearts. Het buurhuis 'vanouds genaamd Wapen van Keulen' verkoopt zij in 1886.[41]

Het huis van de kozijnen is afgebroken, maar de kelder daarvan lijkt mogelijk deels nog aanwezig. In de gang van Koornmarkt 9 bevindt zich namelijk een deur die toegang geeft tot de kelder onder het buurpand, die niet behoort tot het huis erboven, maar tot Koornmarkt 9. Die curieuze situatie staat al beschreven in de koopakte van het naastgelegen Wapen van Keulen uit 1888 en is na de nieuwbouw van dat pand zo gebleven.[42] Dat lijkt alleen maar verklaarbaar als die kelder nog dateert van voor het afbreken van het oude huis Coelen in 1881, toen beide panden gezamenlijk bezit waren van de weduwe Van Veen.

Alles wat eventueel nog oud is aan die kelder is echter inmiddels aan het zicht onttrokken door een waterdichte betonnen bak en betegelde wanden die er later in zijn aangebracht.[43] En een eventueel middeleeuws gewelf blijkt bij de bouw van het nieuwe huis erboven in 1881 vervangen door een rij troggewelfjes tussen stalen balken. De nog aanwezige kelder lijkt ook aanmerkelijk kleiner dan de kelder die in 1544 vol lag met wijn. Ze begint pas voorbij halverwege het huis en bevindt zich alleen onder de noordelijke helft van Koornmarkt 5-7.

HET UITERLIJK VAN HET HUIS COELEN

Van de voorgevel van het huis Coelen is eigenlijk maar één afbeelding bekend. Dat is de afbeelding op de geschilderde plattegrond van Delft na de stadsbrand van 1536. Op dat schilderij staat tegenover de Gasthuissteeg, op de rand van waar de brand tot staan is gebracht, een huis afgebeeld dat nog overeind staat (afb. 17). Mogelijk is daarvan alleen het houtwerk aan de gevel verbrand. Daardoor kon de schade snel hersteld worden en kon de eigenaar daar relatief veel geld aan uitgeven.[44]

Het schilderij laat een aantal donkere vlekken zien in de gevel, die deuren en vensters aanduiden. De plaats daarvan is in overeenstemming met de beschrijving van de indeling van het huis uit 1544. Het venster links op de begane grond zal hebben behoord bij het genoemde 'voorkamertgen' aan de zuidzijde van het huis. Daarnaast is de ingang naar het voorhuis, met nog twee vensters daarnaast, waaronder een zitbank stond. Daarboven zien we twee vensters van een zolder. Hier was geen 'echte' verdieping want aan de zijkanten begon het schuine dak al. Nog hoger zien we een venster op het niveau van de vliering. De meeste woonhuizen, ook de grotere, hadden toen doorgaans alleen een begane grond en één of meer zolders.

Op de *Kaart Figuratief*, een vogelvlucht-plattegrond van Delft uit 1675-1678, is het huis niet goed terug te vinden (afb.

18). De huizen aan deze zijde van de gracht zijn daarop alleen op de rug te zien en over het algemeen nogal eenvormig weergegeven. Bovendien zijn de huizen relatief iets te groot afgebeeld ten opzichte van het stratenplan. Daardoor zijn er in de noord-zuidrichting minder huizen afgebeeld dan er feitelijk hebben gestaan.[45]

Dan is er nog een negentiende-eeuwse kleurenlitho van P.W.M. Trap naar een tekening van C. en G.J. Bos uit ca. 1863 (afb. 19). De prent heeft als onderwerp het Gasthuis en toont de Koornmarkt naar het zuiden gezien met in de verte de Gasthuisbrug tegenover de Breestraat. Aan de overzijde van de gracht zien we vooral weelderig gebladerte van de bomen. Daarmee heeft de tekenaar de vrijheid genomen de gevels niet al te gedetailleerd te hoeven weergeven. Wel steekt boven de bomen een hoge zolderkap uit. Het pakhuis met drie zolderverdiepingen was het hoogste pand op dit deel van de gracht. Dat hoge gebouw lijkt op de tekening echter niet het derde huis vanaf de hoek met de Breestraat, de plek waar het pakhuis heeft gestaan. Veel concrete informatie levert die prent dus ook niet op.

GEVELSTEEN MET VROUWENKOP

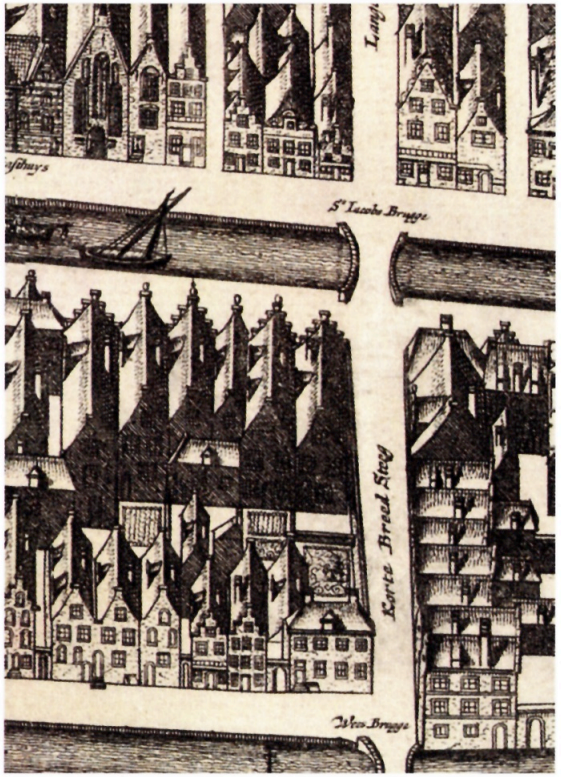
De vraag is ook of vanaf de straat zoveel van de kozijnen te zien is geweest. Uit de kozijnonderdelen in Museumhuis Lambert van Meerten zijn vijf oorspronkelijke kozijnen te reconstrueren, vier vensterkozijnen en een deurkozijn met bovenlicht. Drie van die vier vensterkozijnen zullen op de begane grond hebben gezeten aangezien de bovenste gedeelten dezelfde hoogte hebben als het bovenlicht boven de voordeur. De fraaie decoratie van de vensters heeft echter altijd aan de binnenkant gezeten. Aan de buitenzijde waren de kozijnen vrij onopvallend. Bovendien kunnen er ook versierde kozijnen in een achtergevel hebben gezeten. Boven de deur hebben voorbijgangers wel het fraai gedecoreerde deurkalf kunnen zien, maar dat bevat geen jaartal of huisnaam (afb. 20).

Een andere bijzonderheid aan het huis was een gevelsteen met de 'vrouwenkop en medaillon' die oud-stadsarchivaris Jan Soutendam in 1865 opmerkte toen hij op verzoek van J. van Lennep en J. ter Gouw in Delft een inventarisatie maakte van gevelstenen en uithangtekens voor hun boek *De Uithangteekens: In verband met geschiedenis en volksleven beschouwd.*[46] Dergelijke medaillons zijn een kenmerkend

17 Het huis Coelen op de geschilderde plattegrond van Delft na de stadsbrand van 1536. Het pand blijkt nauwelijks door de brand getroffen en wordt een jaar later al voorzien van bijzondere voordeurkozijn en vensterkozijnen. (FOTO WIM WEVE, MPD)

18 Fragment van de *Kaart Figuratief* van ca. 1675. De toenmalige smidse Het Molenijser is op de kaart niet goed herkenbaar weergegeven. (SAD 108599)

19 Lithografie van het Gasthuis aan de Koornmarkt, gedrukt door P.W.M. Trap naar een tekening van de gebroeders Bos uit ca. 1863. Achter het geboomte aan de overzijde van de gracht is het dak van een hoog gebouw te zien, mogelijk het pakhuis met drie verdiepingen dat in 1881 is afgebroken. Alleen lijkt dit hoge pand op de tekening niet het derde huis vanaf de Breestraat. (SAD 68249)

renaissancemotief dat ook terug te vinden is op de vensterversiering van het huis Coelen.

LUXE EN VERVAL

Het huis Coelen was een bijzonder huis. Het stond in het gebied dat door de grote stadsbrand van 1536 was getroffen, maar heeft die brand vermoedelijk nagenoeg ongeschonden overleefd. Al één jaar na de brand werd het gemoderniseerd in de toen gloednieuwe stijl van de renaissance. De eigenaar liet daarvoor rijkversierde kozijnen maken, waarvan delen bewaard zijn gebleven. Ook voor die tijd betreft dat zeer uitzonderlijk houtsnijwerk. Het huis behoorde destijds tot de meest luxueuze huizen van de stad. De geschiedenis leert dat zo'n huis soms ook mindere tijden kan meemaken. Het werd een smederij, en later een graanpakhuis tot het uiteindelijk werd afgebroken.

20 Boven de voordeur van het huis Coelen zat een fraai versierd deurkalf. Tegenwoordig is het onderdeel van een portaal in museumhuis Lambert van Meerten. De betekenis van de voorstelling met twee elkaar bestrijdende figuren op fantasiedieren is helaas onbekend. (FOTO WIM WEVE)

EINDNOTEN

1 Wim Weve, 'De bijzondere kozijnen van het huis Coelen', in: *Historisch Jaarboek Delft 2026* (Delft 2026) xxx-xxx

2 Stadsarchief Delft (hierna: SAD), 97 Oude en Nieuwe Gasthuis, inv.nr 331, folio 56. Een huisrente is een altijddurende jaarlijkse afdracht verbonden aan een huis, ongeacht de eigenaar. Doorgaans is zo'n rente het gevolg van een middeleeuwse schenking aan een kerkelijke of charitatieve instelling.

3 Reinier Boitet, *Beschrijving der stadt Delft* (Delft 1729) 81 en 124.

4 SAD, 97 Oude en Nieuwe Gasthuis, inv.nr 186, folio 8.

5 SAD, 97 Oude en Nieuwe Gasthuis, inv.nr 927.

6 Tiende Penning op koopmanschappen 1543, in P.A. Meilink, 'Gegevens aangaande bedrijfskapitalen in den Hollandschen en Zeeuwschen handel in 1543', in: *Economisch-historisch Jaarboek* 8 (1922) 254-277.

7 Taxatierapport van de nalatenschap van Willem Jacobsz in Coelen uit 1556, SAD, 97 Oude en Nieuwe Gasthuis, inv.nr 927.

8 Uit de Balkan (Roemenië), Zwarte Zeegebied of Griekenland.

9 Kadegeldregister 1667, SAD, 1 Stadsbestuur, inv.nr 3510.

10 Haardstedenregister 1600, SAD, 1 Stadsbestuur, inv.nr 4081.

11 Inventaris van de nalatenschap van Willem Jacobsz in Coelen, opgemaakt 22-7-1545. In vijfvoud aanwezig in SAD, 97 Oude en Nieuwe Gasthuis, inv.nr 927. Zie ook de taxatielijst van de inboedel van het huis Coelen in 1545, in dezelfde archiefomslag.

12 Nationaal Archief, 3.03.01.01 Hof van Holland, inv.nr 530, folio 233, arrest 17-3-1558; P.C.M. Schölvinck, 'Die van Delff ende die van Delflant voor de Grote Raad 1471-1577', arrest 25-5-1560, 335.

13 Charter 5685, schepenakte van boedelscheiding van 30-4-1556, met aanvulling van 9-7-1561, SAD, 97 Oude en Nieuwe Gasthuis, inv.nr 927.

14 Overeenkomst met de voogden van de kinderen van Arent van der Dussen, 2-3-1571, SAD, 97 Oude en Nieuwe Gasthuis, inv.nr 927.

15 Exploitatierekening van het huis Coelen over de jaren 1573-1579, SAD, 97 Oude en Nieuwe Gasthuis, inv.nr 927.

16 Tiende Penningregisters van 1543, 1553, 1556 en 1561. Nationaal Archief, 3.01.01 Staten van Holland voor 1572, resp. nrs 187, 590, 926 en 1240. In die registers staan de huizen volgens een looproute deur voor deur geadministreerd.

17 Huisrenten 1574 Heilige Geest, SAD, 201 Weeshuis der Gereformeerden, inv.nr 138, folio 59. Deze rente gaat terug op het eigendom van ene Evert Jansz, die sinds de stadsbrand onvindbaar is. Zijn naam komt wel voor op een lijst met huisrenten van de Heilige Geest uit 1516 (Archief Lille, AdN, B 1730 f 78-82, met dank aan Gerrit Verhoeven). Helaas ontbreekt de boekhouding van de huisrenten tussen 1516 en 1574.

18 Contract 2-3-1571, SAD, 97 Oude en Nieuwe Gasthuis, inv.nr 927.

19 Thesauriersrekening 1562, SAD, 1 Stadsbestuur, inv.nr 4273, folio 56. Het gaat om 29,5 voet dakbedekking.

20 SAD, 72 Weeskamer, inv.nr 413, folio 43v.

21 Duit op de Gulden, SAD, 447 Kamer van Charitate, inv.nr 365 (scan 156).

22 Simon Adriaensz van Groenewegen is de zoon van de brouwer in het Dubbele Cruijs op de Oude Delft (nu studentensociëteit St Jansbrug). Eventueel zou het ook zijn gelijknamige grootvader kunnen zijn, burgemeester, die in 1603 op 87-jarige leeftijd overlijdt, maar dat lijkt onwaarschijnlijk.

23 Duit op de Gulden, SAD, 447 Kamer van Charitate, inv.nr 365 (scan 283).

24 Zie www.achterdegevelsvandelft.nl, Oude Delft 6. Bewijs voor die transactie is helaas niet gevonden. (Van der Graeff woont zelf niet in het Wapen van Keulen, hij is brouwer in het Truweel, Koornmarkt 64.)

25 SAD, 1 Stadsbestuur, inv.nr 4620 (scan 85).

26 SAD, 161 Oud Notarieel Archief (hierna: ONA), inv.nr 1707, folio 206-209. Zie ook charter 3156 in SAD, 447 Kamer van Charitate, inv.nr 2123.

27 SAD, 161 ONA, inv.nr 2429, folio 29-32; SAD, 161 ONA, inv.nr 2443, folio 136 en SAD, 161 ONA, inv.nr 2466, folio 407-408.

28 SAD, 161 ONA, inv.nr 2444, folio 98-111.

29 SAD, 161 ONA, inv.nr 2445, folio 249-251.

30 Zie huurcontracten in SAD, 447 Kamer van Charitate, inv.nr 791 en beheer in SAD, 447 Kamer van Charitate, inv.nr 360, folio 67.

31 De inhoud van een zak graan in Delft bedroeg 103,8 liter, zie databank Meertens Instituut. Volgens de voorraadboeken van de Kamer van Charitate waren de 2308 zakken gelijk aan ongeveer 80 last. De inhoud van een last bedroeg ongeveer 3000 liter. Dat komt ook uit op 103,9 liter per zak. In Amsterdam was een zak echter kleiner: 83,3 liter.

32 Zie SAD, 447 Kamer van Charitate, inv. nrs 1152 en 1160.

33 SAD, 161 ONA, inv.nr 3411, folio 405-412.

34 Notulen, 11-10-1812 in SAD, 447 Kamer van Charitate, inv.nr 11. (Originele brief van de Maire in bijlagen SAD, 447 Kamer van Charitate, inv.nr 51)

35 SAD, 161 ONA, inv.nr 3667, akte 73 en 77. Zie ook de advertentie in *Opregte Haerlemsche Courant* van 8-5-1818.

36 Zelf woont hij in het huidige Oude Delft 31/31.

37 SAD, 925 Notaris J.S. van Vrijberghe de Coningh, inv.nr 10, akte 23. Zie ook advertentie in *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 26-2-1856.

38 SAD, 906 Notaris B. van Berckel, inv.nr 282 akte 211. De zolders verhuurt hij aan Van Leeuwen en De Booij. Voor geleverde granen hadden de erven nog 2000 gulden van afnemers te vorderen. Voor ingekochte granen moesten zij nog fl 377,50 afrekenen met distillateur Vlek.

39 Advertentie *Delftsche Courant*, 19-1-1881.

40 Advertentie *Delftsche Courant*, 18-3-1881.

41 Advertentie *Delftsche Courant*, 15-8-1886.

42 SAD, 905 Notaris A.J. Bakker, inv.nr 60, akte 205. Dat de situatie na de nieuwbouw van het huis zo gebleven is bevestigen de leggers van het kadaster, te weten: 10147 (F. Sibbes) en 17724 (Centraal Fonds Ned. Israëlitisch Kerkgenootschap). Zie ook de bouwtekening van het pand Koornmarkt 9, 23-1-1957.

43 Waarnemingen van bouwhistoricus Wim Weve in oktober 2025.

44 De eigenaar kreeg overigens wel vijf jaar kwijtschelding van de betaling van huisrente als steun voor herstel van de brandschade, zoals alle verbrande huizen. Rekeningen Gasthuis 1537-1542, SAD, 97 Oude en Nieuwe Gasthuis, inv.nr 332.

45 Volgens het register van het kadegeld uit nagenoeg dezelfde tijd (1667) hebben tussen de Breestraat en de Nickersteeg aan de Koornmarkt twintig huizen gestaan. De kaart beeldt er maar achttien af.

46 SAD, 598 Losse aanwinsten, inv.nr 657. Aantekeningen van stadsarchivaris J. Soutendam ten behoeve van het boek Lennep, J. van, en J. ter Gouw, *De Uithangteekens. In verband met geschiedenis en volksleven beschouwd* (twee delen, resp. 1867 en 1869).

DÉ ECHTE BOEKHANDEL

BOEKHANDEL DE OMSLAG

WIJNHAVEN 16, DELFT • WWW.DEOMSLAGDELFT.NL • 015-2121510